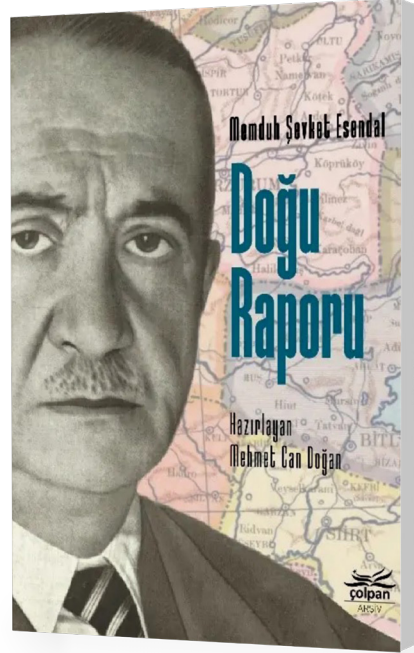

**MEMDUH ŞEVKET
ESENDAL'IN BİR MEMLEKET
SEYAHATI YAHUT
DOĞU RAPORU**

Ahmet Duran Arslan

Mehmet Can Doğan'ın yayıma hazırladığı *Doğu Raporu*¹, Memduh Şevket Esendal külliyyatına yapılmış çok değerli bir katkıdır. Arşiv kayıtlarından hareketle oluşturulan bu kitap, Esendal'ın 7 Eylül 1942-15 Ekim 1942 tarihleri arasında gerçekleştirdiği beş haftalık bir Doğu gezisini konu alır. Bu gezi, her ne kadar *Ulus* gazetesinin 8 Eylül 1942 tarihli nüshasında “memleket seyahati” olarak nitelense de aslında Doğu illerinin sosyoekonomik durumlarını gözlemleyip raporlamak için yapılmış resmî bir ziyaretir. O sıralarda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Bilecik Mebusu olan Esendal, bu gezi kapsamında Elâzığ, Muş, Van, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziantep, Malatya, Maraş ve Tunceli'ye giderek bu illere dair muhtelif gözlemlerini kayda alır. Bu illerden son üçü gezi programında yer almamakla birlikte yazar, buralara da uğrayarak bu illeri de raporuna dâhil eder. Raporda belirtildiği üzere, söz konusu gezinin iki temel amacı vardır: birincisi, ulus kimlik inşa süreci bağlamında Doğu illerinde Parti teşkilatları kurarak buraları bir “yama” olmaktan kurtarmak; ikincisi, bölgenin çeşitli alanlardaki eksiklerini tespit ederek her yönden daha bayındır hâle gelmesi için hükûmeti bilgilendirmek. Bu metinde dikkat çeken bir başka nokta ise onun anı ve öykü gibi edebî türlerden de çeşitli izler taşımasıdır. Esendal, bir yandan gezdiği illerle ilgili

izlenimlerini bir müfettiş edasıyla kaleme alırken diğer yandan bu illerde başına gelen türlü olayları anı formunda aktarır. Bahsi geçen anıların aktarıldığı pasajlarda yazarın öykücü kimliğinden de çeşitli esintiler görmek mümkündür.

Doğu Raporu, Memduh Şevket Esendal'ın bürokrasiye, devlet memurlarına ve aydınlara yönelik sarsıcı eleştirilerini içeren önemli değerlendirmeler sunar. Esendal, Doğu illerinde görev yapan bu kesimin büyük oranda bencilik ve atalet içinde olduğunu, fikren ve kalben memleket meselelerinden uzak kaldığını belirtir. Onların bireysel menfaatlerine gömülüp neredeyse hiçbir ulusal endişe taşımamaları karşısında hayrete düşer. Ülkenin birliği, kalkınması için gayret etmeyen, içinde bu anlamda bir fedakârlık arzusu bulunmayan bu insanlar için şunları kaydeder: “Bu yanımdaki, karşımdaki adamların

¹ Memduh Şevket Esendal, *Doğu Raporu*, Hazırlayan: Mehmet Can Doğan, Çolpan, Ankara 2025. Yapılan alıntılarda eserin bu baskısından yararlanılmıştır.

hiçbirisi, bu yeniden dirilecek yerlerin aşkını ve deliliğini taşıyorlar.” (2025: 52) Söz konusu kişilerin ulusal bir heyecana sahip olmadıkları gibi aynı zamanda çağın da bir hayli gerisinde kaldıklarını belirtir: *“Yalnız bunlar aydın olmaktan ziyade derebey tiplerinden bozma adamlardır.”* (2025: 29) Yazar, “eski memur tipleri” olarak betimlediği bu kişilerin, ülkeye fayda sağlamak bir yana görev başındaki edim ve söylemleriyle toplumsal bellekte onulmaz yaralar açtıklarını düşünür. Bu bağlamda verdiği bir örnek ise son derece çarpıcıdır. Buna göre yazar, dönemin Mardin Valisi Raşit Demirtaş’ın daha şehre gelmeden Mardin halkına yönelik olumsuz önyargılarla kendini doldurduğunu, buranın insanlarını dayakla yola getireceğini söylediğini, şehre gelir gelmez de birçok kişiyi dövdüğünü ya da dövdürdüğünü öğrenir. Tüm bu olan bitenler karşısında hayal kırıklığı yaşayan sanatçının söz konusu durumla ilgili tavrının ise son derece net olduğu görülür: *“Bugünde ne için olursa olsun ve ne denirse densin adam döğen bir Vali benden çok uzaktır. Hiçbir noktada bu adam ile anlaşamayız. Bu adam bize yalnız düşmanlar kazandırır. Bin emek ve üzüntü ile yapmış işlerimizi bir tokat ile bozar.”* (2025: 73) Yazar, bu tür eylemleri gerçekleştiren kişilerin vatana hizmet değil, aksine ihanet ettiklerini düşünür. Bahsi geçen valiyle ilgili son sözleri ise kayda değerdir: *“Geçen büyük harp içinde, halkı dayakla adam etmek fikrinde olan kamçılı kaymakamlar, mutasarrıflar çoktu. Bu Demirtaş da anlaşılan o eskilerin kalıntılarından.”* (2025: 75)

Kitapta üzerinde durulması gereken bir başka husus ise Esendal’ın taklit tiplerine, özentili aydınlara yönelik yaklaşımıdır. Batı medeniyetine karşı temkinli tavrıyla bilinen yazarın, kendi kültürüne yabancılaşmış alafranga özentisi kişilerden hoşlanmadığı görülür. Bu

anlamda Bay Cevat Eyüp isimli bir mühendisle karşılaştığı sahne dikkat çekicidir: *“Şapkasından çizmelerine kadar bir Amerikan mühendisi! Giyinişinin üzensiz [özentili] olduğunu görünce bana bir soğukluk geldi. Bu soğukluğun tesiri altında kalır, bu adam için vereceğim hükümde haksızlık eder, işi de yanlış görürüm diye korktum.”* (2025: 60-61) Mühendisle görüşmesini tamamlayan yazarın korktuğu başına gelir: *“Bay Cevat Eyüp, baştan benim hoşuma gitmediği için her ne dedi, her ne yaptı ise hoşuma gitmedi.”* (2025: 61) Bu örnek, Esendal’ın nasıl bir medeniyet tasavvuruna sahip olduğuna dair de önemli ipuçları sunar. Ona göre, özgünlüğün temel şartı yerelliktir ve yerel köklerden, kültürel mirastan ayrı düşmek kimlik kaybıyla eş değerdir.

Kitapta eleştiri oklarının yöneltildiği bir diğer konu, devlet büyüklerinin ziyaretleri vesilesiyle düzenlenen ziyafetlerdir. Esendal, merasim ve ziyafet istemediklerini açıkça belirtmelerine rağmen gittikleri hemen her yerde bu iki sahneyle karşılaştıklarını belirtir. Bu bağlamda yazarın Elâzığ’da yaşadıkları bir hayli ilginçtir. Esendal, en azından burada bu tür bir ziyafetin önüne geçmek ister. Bunun üzerine belediye reisi onun yanına gelerek bunun bir ziyafet olmayacağını, sadece birkaç kişinin toplanıp yemek yiyeceğini söyler. Bu sözlerin doğruluğuna inanan ve bahsi geçen teklife razı olan yazar, ilerleyen saatlerde en az altmış kişilik bir ziyafet düzenlendiğini görünce şaşırır kalır. İlk şaşkınlığını atlattıktan sonra ise konuya ilişkin oldukça değerli tespitlerde bulunur: *“Bu bir alışkanlık. Bunu yapmazlarsa saygı göstermemiş olacaklarını sanıyorlar. Bunları istemediğinizi söyler-seniz bu sözünüzün ciddi ve samimi olduğuna da inanmıyorlar.”* (2025: 40) Esendal, böylece hem kamu kaynaklarının ve toplumsal enerjinin gereksiz merasimler uğruna harcanmasını eleştirir

hem de “itibardan tasarruf olmaz” anlayışının nasıl içselleştirildiğini, hatta zaman zaman nasıl suistimal edildiğini gözler önüne serer.

Bunların yanı sıra kitapta, Esendal’ın Türkçe konusundaki bilinç ve hassasiyetini, tarihî eserlerin korunmasına yönelik duyarlılığını, yerel halkı dinlemeye ve onlarla dertleşmeye verdiği önemi görmek de mümkündür. Ayrıca eserin

sonunda yazara ait iki sürpriz nutka yer verildiğini de belirtmek gerekir.

Sözün özü, *Doğu Raporu*, Esendal’ın siyasi kimliğini daha yakından tanıma imkânı sunmasının yanı sıra yazarın edebî eserlerine de sirayet eden bürokrasi eleştirisinin arka planına ışık tutması bakımından dikkate değer bir eserdir.

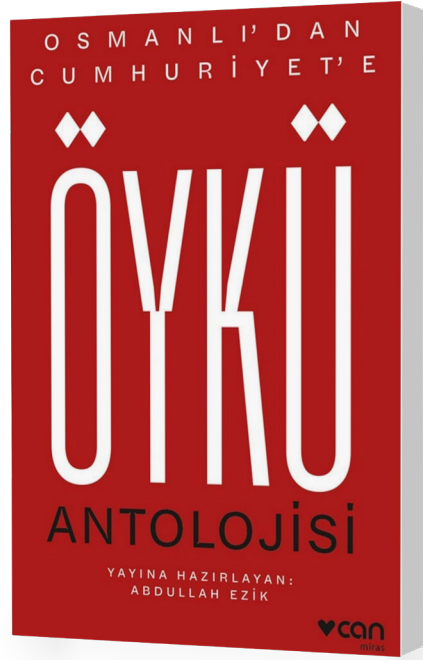

**OSMANLI'DAN
CUMHURİYET'E
TÜRK ÖYKÜSÜNÜN
HAFIZASI: OSMANLI'DAN
CUMHURİYET'E ÖYKÜ
ANTOLOJİSİ ÜZERİNE**

Büşra Tan

Abdullah Ezik tarafından yayıma hazırlanan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi*, yalnızca farklı dönemlerden seçilmiş metinleri bir araya getiren bir derleme değil; aynı zamanda Türk öykücülüğünün yaklaşık bir asırlık dönüşümünü tarihsel, estetik ve kültürel bağlamlarıyla görünür kılan kapsamlı bir edebiyat tarihi çalışması olarak görülebilir. Antolojiler, çoğu zaman belirli metinleri yeniden dolaşıma sokan yayınlar olarak değerlendirilse de aslında her biri belirli bir edebiyat anlayışının ve tarih yazımının ürünüdür. Bu bakımdan bir antoloji hazırlamak, yalnızca metin seçmek değil; aynı zamanda bir edebî geleneği yeniden kurmak, farklı dönemler arasındaki sürekliliği göstermek ve okura belirli bir okuma perspektifi sunmak anlamına gelir. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi* de tam bu noktada önem kazanmak-

tadır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte Türk öyküsünün geçirdiği yapısal ve estetik değişimleri yalnızca teorik olarak anlatmakla yetinmeyen eser, bunu doğrudan metinler üzerinden göstermesi bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Antolojinin temel başarısı, öykünün yalnızca

edebî bir tür olarak gelişimini değil, aynı zamanda Osmanlı toplumundan Cumhuriyet toplumuna uzanan zihniyet değişimini de görünür hâle getirmesidir.

Geleneksel anlatı biçimlerinden modern öyküye uzanan tarihsel gelişim çizgisini ayrıntılı biçimde ele alan Abdullah Ezik, antolojinin sunuş yazısında Türk öykücülüğünün kısa fakat yoğun bir tarihini ortaya koymaktadır. Burada öykünün sözlü kültür içindeki köklerinden başlayarak Batı edebiyatıyla kurduğu ilişki, Tanzimat sonrasında yaşanan dönüşüm, Servet-i Fünûn'un estetik katkıları ve Millî Edebiyat'ın dil anlayışı sistematik biçimde ele alınmaktadır. Böylece kitap, yalnızca metinlerden oluşan bir seçki olmaktan çıkar; aynı zamanda kuramsal ve tarihsel bir başvuru kaynağına dönüşür. Özellikle modern öykünün Batı edebiyatındaki gelişim çizgisinin Guy de Maupassant ve Anton Çehov üzerinden açıklanması, ardından bu iki anlatı anlayışının Türk öyküsüne etkilerinin tartışılması, okurun metinleri tarihsel bağlam içerisinde değerlendirmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Antolojinin dikkat çekici yanlarından biri de Türk öyküsünün ortaya çıkışını yalnızca Tanzimat'la başlatmasıdır. Abdullah Ezik, Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelat*'ını ve geleneksel anlatı mirasını da modern öykünün hazırlayıcı aşamaları arasında değerlendirerek daha geniş bir tarihsel perspektif sunmaktadır. Böylece modernleşme, bir kopuş olarak değil; geleneksel anlatı biçimlerinin dönüşerek yeni bir edebî forma evrilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım, son yıllarda edebiyat tarihi çalışmalarında ağırlık kazanan süreklilik anlayışıyla da örtüşmektedir. Geleneksel anlatının tamamen terk edilmediği, aksine yeni

anlatı teknikleriyle birleşerek farklı bir estetik zemine kavuştuğu düşüncesi, antolojinin genel kurgusuna yön veren temel ilkelerden biri olarak öne çıkar. Bu nedenle *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi*, yalnızca Batılılaşma sürecini anlatan bir seçki değil; aynı zamanda Türk anlatı geleneğinin kendi iç dönüşümünü belgeleyen önemli bir çalışma olarak görülebilir.

Antolojide yer alan metinler yalnızca yazarların önem sırasına göre değil, Türk öykücülüğünün tarihsel gelişimini gösterecek biçimde düzenlenmiştir. Böylece okur, Emin Nihat Bey gibi isimlerden söz edilerek önce Ahmet Midhat Efendi'ye, Samipaşazade Sezai'ye, Halid Ziya'ya, Ömer Seyfettin'e, Memduh Şevket Esendal'a, Sabahattin Ali'ye ve Sait Faik'e kadar uzanan çizgiyi kesintisiz biçimde takip edebilir. Bu kronolojik yapı, yalnızca isimleri ardı ardına sıralamaz; her yazarın kendinden önceki kuşaktan hangi yönleri devraldığını, hangi estetik anlayışları değiştirdiğini ve sonraki kuşaklara hangi mirası bıraktığını da görünür hâle getirir. Böylece antoloji, Türk öykücülüğünü birbirinden bağımsız metinler toplamı olmaktan çıkarak organik bir gelişim süreci içinde okumaya imkân tanır.

Türk öykücülüğünü yalnızca kronolojik bir sıralama içerisinde sunmayan antoloji, aynı zamanda her dönemin estetik anlayışını temsil eden metinleri bilinçli bir şekilde okurla buluşturmaktadır. Bu durum, kitabın yalnızca bir "seçme metinler" derlemesi olmasının önüne geçerek belirli bir edebiyat tarihi tezini görünür kılmaktadır. Nitekim Tanzimat Dönemi öykülerinde öğreticilik, toplumsal fayda düşüncesi ve olay merkezli anlatım belirgin biçimde hissedilirken Servet-i Fünûn bölümüne gelindiğinde psikolojik çözümlemelerin, bireysel yalnızlığın ve estetik kaygı-

nın öne çıktığı açıkça görülebilmektedir. Millî Edebiyat metinleriyse yeniden toplumsal gerçekliğe, Anadolu'ya, millî kimliğe ve sade dile yönelerek bambaşka bir anlatı evreni kurmaktadır. Böylece okur, teorik kitaplardan öğrenebileceği edebiyat tarihi bilgisini doğrudan metinlerin içerisinde takip edebilmekte; değişimin yalnızca tarihsel bir bilgi değil, anlatının dili, kişileri, mekânı ve olay örgüsü üzerinden nasıl gerçekleştiğini de gözlemleyebilmektedir. Bu bakımdan antoloji, edebiyat tarihini soyut bilgiler üzerinden değil, metinlerin kendisi aracılığıyla anlatan uygulamalı bir ders kitabı niteliği de taşımaktadır.

Öykü türünün yalnızca biçimsel gelişimini değil, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecini de görünür kılması *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi*'nin önemli yönleri arasında yer alır. Seçilen metinlerin her biri aynı zamanda kendi döneminin toplumsal panoramasını yansıtan kültürel belgeler olarak okunabilecek niteliktedir. Tanzimat öykülerinde Batılılaşma düşüncesi, yeni eğitim anlayışı, bürokratik dönüşüm ve şehir hayatındaki değişimler ön plana çıkarken Servet-i Fünûn yazarlarında bireyin iç dünyası, yalnızlık, melankoli ve modern kent yaşamının yarattığı ruhsal kırılmalar belirginleşmektedir. Cumhuriyet'e yaklaşan metinlerdeyse Anadolu'nun toplumsal yapısı, savaş yılları, yoksulluk, sınıfsal farklılıklar ve gündelik hayatın gerçekliği daha görünür hâle gelir. Böylece antoloji yalnızca öykünün tarihini değil; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan toplumsal dönüşümün edebî izdüşümünü de belgeleyen önemli bir kültürel arşive dönüşmektedir. Bu noktada eserin en önemli katkılarının biri de "edebiyat" ile "tarih" arasındaki güçlü ilişkiyi okura hissettirebilmesidir. Öyküler yalnızca bireysel hikâyeleri anlatmaz; aynı zamanda yaşadıkları çağın

zihniyetini, kültürel değerlerini ve toplumsal ilişkilerini de kayıt altına alırlar. Antolojide bir araya getirilen metinler okunduğunda, yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimi boyunca Osmanlı toplumunun nasıl değiştiği; aile yapısından eğitim sistemine, kadın-erkek ilişkilerinden şehir hayatına, bürokrasiden gündelik yaşama kadar birçok unsurun nasıl dönüşüm geçirdiği açık biçimde takip edilebilmektedir. Bu yönüyle kitap, edebiyat araştırmacılarının yanı sıra tarih, sosyoloji ve kültürel çalışmalar alanında çalışan araştırmacılar için de önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Antolojide yer verilen yazar çeşitliliği de kitabın akademik değerini artıran başlıca unsurlar arasındadır. Türk öykücülüğünün yalnızca birkaç büyük isim üzerinden okunmasının önüne geçilerek, farklı dönemlerde etkili olmuş birçok yazar aynı tarihsel düzlem içerisinde değerlendirilmektedir. Ahmet Midhat Efendi'nin halkı eğitmeyi amaçlayan anlatılarıyla başlayan süreç, Samipaşazade Sezaî'nin psikolojik derinlik kazandırdığı modern kısa öykü anlayışıyla yeni bir boyut kazanmakta; Halid Ziya'nın estetik dili, Mehmet Rauf'un ruh çözümlemeleri, Ömer Seyfettin'in sade Türkçesi, Memduh Şevket Esendal'ın gündelik hayatı merkeze alan gerçekçiliği, Sabahattin Ali'nin toplumsal duyarlılığı ve Sait Faik'in bireyi merkeze yerleştiren modern anlatımıyla giderek zenginleşmektedir. Editörün bu isimleri aynı çatı altında buluşturması, Türk öykücülüğünün tek çizgili bir gelişim göstermediğini; aksine farklı estetik eğilimlerin iç içe ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Öykü tarihini yalnızca "büyük yazarlar tarihi" şeklinde sunmaması, kitap boyunca Abdullah Ezik'in dikkat ettiği ve üzerine yoğunlaştığı bir durum olarak

değerlendirilebilir. Bunun yerine her dönemin temsil gücü yüksek metinleri seçilerek anlatının geçirdiği dönüşüm görünür kılınmaktadır. Bu yaklaşım, günümüzde edebiyat tarihi çalışmalarında önem kazanan “kanonu yeniden düşünme” anlayışıyla da örtüşmektedir, çünkü bir edebiyat geleneğini yalnızca zirve eserler üzerinden değerlendirmek çoğu zaman gelişim çizgisindeki ara halkaların görünmez hâle gelmesine yol açmaktadır. Oysa bu antoloji, erken dönem metinlerinden başlayarak farklı estetik aşamaları temsil eden örnekleri aynı bütün içerisinde değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Böylelikle okur, yalnızca başarılı öyküler okumakla kalmamakta; aynı zamanda modern Türk öyküsünün hangi aşamalardan geçerek bugünkü yapısına ulaştığını da izleyebilmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi'nin bütününe bakıldığında anlatı tekniklerinin, bakış açılarının, karakter anlayışının ve dil kullanımının zaman içerisindeki değişimi de rahatlıkla takip edilebilir. İlk dönem metinlerinde olay merkezli yapı ağır basarken ilerleyen yıllarda psikolojik çözümlemelerin derinleştiği, karakterlerin bireyselleştiği, mekânın sembolik anlamlar kazandığı ve anlatıcının daha karmaşık işlevler üstlendiği görülmektedir. Böylece kitap, öykü kuramı açısından da oldukça öğretici bir işlev üstlenmektedir. Özellikle anlatıcı, zaman, mekân ve kişi kadrosundaki dönüşüm, kuramsal bilgilerle birlikte okunabilecek somut örnekler sunmaktadır. Nitekim kitabın giriş bölümünde öykünün temel yapısal unsurlarına ayrıntılı biçimde değinilmesi de bu pedagojik yaklaşımı desteklemektedir.

Antolojinin günümüz okuru açısından belki de en önemli katkısı, klasik metinlerle yeni okur arasında güçlü bir

köprü kurabilmesidir. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış birçok metin, dil farklılığı nedeniyle uzun yıllar boyunca geniş okur kitlesinden uzak kalmıştır. Günümüz Türkçesine yapılan aktarımlar sayesinde bu metinler yeniden dolaşıma girmekte ve yalnızca akademik çevrelerin değil, edebiyata ilgi duyan herkesin erişebileceği bir niteliğe kavuşmaktadır. Böylece eser, kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan önemli bir yayın işlevi üstlenmektedir. Dil içi çevirinin amacı metni yeniden yazmak değil, tarihsel ruhunu koruyarak anlaşılır hâle getirmektir. Antolojide benimsenen yaklaşımın da büyük ölçüde bu dengeyi koruduğu söylenebilir.

Bütün bu özellikleriyle *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Öykü Antolojisi*, yalnızca geçmişini temsil eden metinleri yeniden yayımlayan bir eser değildir. Aynı zamanda Türk öykücülüğünün oluşum sürecini sistematik biçimde belgeleyen, edebiyat tarihini metinler üzerinden yeniden okutan, araştırmacılar kadar öğrenciler ve genel okur için de güçlü bir başvuru kaynağı oluşturan nitelikli bir çalışmadır. Türk öyküsünün yaklaşık bir asırlık serüvenini tek cilt içerisinde bütünlüklü biçimde izleyebilme olanağı sunması, kitabın en büyük başarısıdır. Özellikle kapsamlı sunuş yazısıyla kuramsal zemini oluşturması, temsil gücü yüksek metin seçimleriyle tarihsel sürekliliği görünür kılması ve klasik metinleri günümüz okuruyla yeniden buluşturması, bu antolojiyi yakın dönemde hazırlanmış önemli edebiyat yayınlarından biri hâline getirmektedir. Türk öyküsünün gelişimini anlamak isteyen herkes için eser, yalnızca okunacak bir antoloji değil; aynı zamanda tekrar tekrar başvurulacak güvenilir bir kaynak niteliği taşımaktadır.

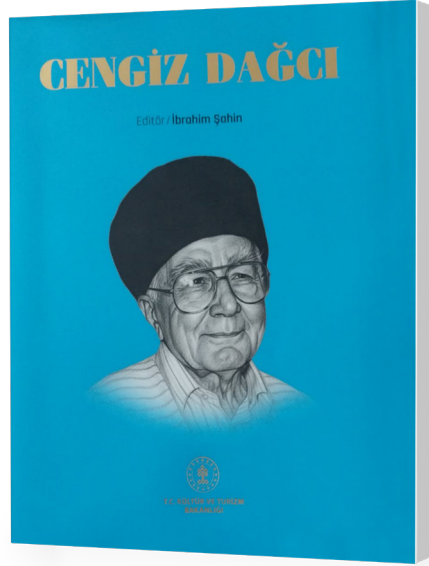

TÜRK EDEBİYATININ GÜR SESİ CENGİZ DAĞCI: BİR KÜLTÜREL HAFIZA ABİDESİ

Oğuz Yaşar Yılmaz

Türk dünyasının ve Kırım Tatar edebiyatının XX. yüzyıldaki en güçlü temsilcisi, vatan özlemi ile insanlık onurunu eserlerinde birer direniş simgesine dönüştüren Cengiz Dağcı (1919-2011), vefatının on dördüncü yılında Prof. Dr. İbrahim Şahin editörlüğünde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan abidevi bir eserle selamlandı. Bu çalışma, Bakanlığın Türk kültürünü hem ulusal hem de uluslararası alanda tanıtmak ve gelişimine katkı sağlamak amacıyla yürüttüğü köklü yayıncılık faaliyetlerinin bir halkası olarak düşünülebilir. Bakanlık tarafından 2003 yılından itibaren hayata geçirilen yeni yayın politikası çerçevesinde, her yıl sanatsal ve estetik anlatımın ön planda olduğu yaklaşık elli eser literatüre kazandırılmaktadır. Sahip olduğumuz evrensel değerleri ve kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarma misyonuyla yürütülen “Millî Kültür Eserlerinin Basımı ve Yayımlı Projesi” kapsamında geçtiğimiz yılın sonunda neşredilen bu eser, Dağcı’nın edebî mirasını milletin ortak belleğine akademik bir titizlikle nakşederek zamanın aşındıramayacağı bir literatür verisine dönüştürmüştür.

Eserin bilimsel zemini, editör Prof. Dr. İbrahim Şahin’in Cengiz Dağcı üzerine yürüttüğü otuz beş yılı aşan metodik akademik birikimine dayanmaktadır. Şahin’in bu sahadaki çalışmaları kronolojik bir perspektifle incelendiğinde, Dağcı araştırmalarının akademik bir disipline kavuşmasında öncü bir rol üstlendiği açıkça görülmektedir. Prof. Dr. Bilge Ercilasun danışmanlığında hazırlanan ve 1996 yılında yine T.C.

Kültür Bakanlığı Yayınları arasından çıkan *Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eserleri* başlıklı doktora tezi, yazar hakkında doktora düzeyinde yapılmış ilk akademik çalışma olma özelliğini taşır. Bu temel çalışmayı, 2017 yılında Prof. Dr. Salim Çonoğlu ile birlikte hazırlanan ve Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanan *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı* başlıklı kolektif eser ve 2022 yılında Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından yayımlanan *Aydınlıkla Karanlık Arasında Cengiz Dağcı* başlıklı kapsamlı biyografi ve poetika incelemesi takip etmiştir. Ayrıca Şahin, 2017 yılında yazarın edebî mirasını uluslararası ölçekte tartışmaya açan bir sempozyum düzenleyerek bu alandaki çalışmaları kurumsallaştırmış, sempozyumda sunulan bildiriler Nurcan Ankar ve Deniz Depe tarafından yayıma hazırlanan *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* başlığıyla Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesinin ortaklığında Türk Dünyası Araştırmaları

Merkezi tarafından kitaplaştırılmıştır. Titizlikle hazırlanan bir prestij eser olan bu yeni armağan kitapta ise yazar kadrosunun seçiminde editör Şahin tarafından nesnel bir ölçüt benimsenerek metin sahiplerinin ya Cengiz Dağcı ile şahsi bir tanıklığının bulunmasına ya da yazarın külliyatı üzerine yayımlanmış çalışmalarının olmasına özellikle dikkat edilmiş ve böylece koleksiyon değerine sahip bir çalışma ortaya konulmuştur.

Görsel Arşiv ve Yaşayan Biyografi: “Yazmak İçin Yaşamak”

Kitabın ilk bölümü, Dağcı'nın hayatına dair birinci elden tanıklıklarla ve kıymetli arşiv belgeleriyle şekillenmiştir. İbrahim Şahin tarafından kaleme alınan ayrıntılı biyografi, yazarın Kırım'ın Gurzuf kasabasında başlayan çocukluktan II. Dünya Savaşı'nın dehşetine, esir kamplarından Londra'daki sürgün yıllarına uzanan trajik serüvenini metodik bir yaklaşımla okura sunmaktadır. Bölümü zenginleştiren en önemli unsurların başında yazarların kişisel arşivlerinden derlenen fotoğrafların geldiğini söylemek mümkündür.

Okur bu sayfalar arasında Dağcı'nın Londra'daki *104 Heythorp Street* adresindeki evini, yazarken kullandığı ve “*bir savaşı gibi yorgun*” olarak nitelediği meşhur daktilosunu, eşi Regina ile paylaştığı hatıralarla dolu köşeleri ve zihninde “Kızıltaş” olarak tasavvur ettiği bahçesini tüm ayrıntılarıyla müşahede edebilmektedir. Bölümün özgün değerini, Dağcı'nın Londra'daki sessiz dünyasına konuk olmuş Neşe Sarısoy Karatay, Zafer Karatay, İsa Kocakaplan ve Melek Maksudoğlu'nun yazıları oluşturmaktadır. Bu metinler; yazarın günlük rutinlerini, dille kurduğu vatanını ve eşi Regina ile olan bağlılığını kişisel anılarla kaydetmektedir. Özellikle Şahin'in arşivinden derlenen yazarın ve

fatının ardından vatanı Kırım'a, Kızıltaş'taki Memiş'in Bayırı'na defnedilme sürecine dair kareler, vatan hasretinin bittiği o tarihî anı ölümsüzleştirmiştir.

Dağcı'nın Kurmaca Dünyasına Tematik Yaklaşımlar: “Hayat, İnsan ve Coğrafya”

Genellikle romancı kimliğiyle tanınan yazarın bu yönünü esas alan ikinci bölüm, Dağcı külliyatını farklı disiplinlerin ışığında kapsamlı bir biçimde çözümleyen makaleleri bir araya getirmektedir. Bu çalışmaları, içeriklerine göre şu beş ana grupta toplamak mümkündür:

Sürgün Belleği, Millî Kimlik ve Aidiyet: Bu gruptaki çalışmalar, Dağcı'nın yurtsuzluk ve kimlik krizini irdelemektedir. Nezir Temur, kültürel bellek ve benlik inşası üzerinde dururken Alev Sınar Uğurlu, Dağcı'yı dünya edebiyatındaki “mülteci edebiyatı” kategorisi bağlamında okumaktadır. Koray Üstün, *Dönüş* romanı üzerinden aidiyet kırılması ve millî kimlik gerilimini tartışmaya açar.

Mekânın Ontolojisi ve Metaforik İnşalar: Dağcı'nın eserlerinde coğrafyanın bir dekordan ziyade “roman kahramanı” olarak kurgulanması bu gruptaki çalışmalarda ele alınır. A. Emel Kefeli, Kırım coğrafyasının metinlerdeki aktif rolünü işlerken Nesrin Karaca, vatan toprağının karakterlere bahsettiği ruhsal saadeti analiz eder. Yahya Aydın, “tünel” metaforunun anlam katmanlarını deşifre ederken Mümtaz Sarıçiçek, romanlardaki “dağ” olgusunu arketipel bir çözümlemeye tabi tutar.

Siyasi Alegori ve Savaşın Tarihselliği: Bu gruptaki çalışmalarda Sovyet sisteminin Kırım üzerindeki etkileri ve savaşın tahribatı ele alınır. Fazıl Gökçek, *Onlar da İnsandı* ve *O Topraklar Bizimdi* üzerinden Sovyet rejiminin iyilik-kö-

tülük çatışmasına dayalı alegorisini sunar. M. Onur Hasdedeoğlu, kolhoz sistemi üzerinden emek ve sömürü ilişkilerini değerlendirirken Recai Özcan, Dağcı'nın eserlerindeki esir kamplarının tarihsel gerçekliğini belgelerle sorgular. Tacettin Şimşek ise *Yoldaşlar* üzerinden savaşın anlamsızlığını ve millî aidiyetin cephedeki yansımalarını tartışır.

Psikoloji Odaklı Okumalar ve Arke-tipler: Yazarın eserlerindeki psikolojik derinlik ve bilinç dışı yansımalar bu grubun merkezidir. Deniz Depe, *Benim Gibi Biri* romanındaki “Doppelgänger” (ikiz-benlik) anlatısını çözümlerken Dinçer Apaydın, beden ve arzu kavramlarını işler. Ali Duymaz ise Kırım halk kahramanı Alim Aydamak figürünün kurgusal dönüşümünü Jung'un kolektif bilinç dışı ve arketipler kavramları çerçevesinde psikanalitik bir zemine oturtur.

İnsani Durumlar ve Varoluşun İmge-leri: Dağcı'nın eserlerindeki evrensel insanlık durumları bu grupta toplanır. Mehmet Aça, özgürlüğün bedelini “acı” çekerek ödeyen insan tipini antropolojik ve varoluşsal bir perspektifle analiz eder. Yunus Balcı, “ölmekle ölmek arasında” gidip gelen karakterlerin açlık ve korku deneyimlerine odaklanır. Mitat Durmuş ise bireyin varlık alanlarından koparılış sürecini irdeler. Selçuk Atay, anlatılardaki zaman algısını umut kavramı etrafında analiz ederken Fatih Sakallı, *İhtiyar Savaşçı* üzerinden direniş izliğini sunar. Ülkü Eliuz, romanlardaki kadın karakterlerin yapısal özelliklerini tasnif eder. Merve Sevdâ Selvi ise yazarın hayatındaki en önemli figür olan Regina'nın edebî dünyadaki izini sürer.

Türler Arası Geçiş: Hikâyeler, Şiirler ve Günlükler

Kitabın son bölümleri, Dağcı'nın romancılığı kadar güçlü ancak daha az dikkat çekmiş yönlerine odaklanmaktadır:

Süreyya Doğan, Dağcı'nın hikâyelerine genel bir bakış sunarak yazarın hikâyelerindeki sürgün ve savaş temalarını değerlendirir. Salim Çonoğlu ise Dağcı'nın ilk edebî göz ağrısı olan şiir serüvenini ve Kırım Tatarcasıyla kaleme alınmış lirik örnekleri analiz ederek yazarın lirik ruhuna ışık tutar.

Eserin son teorik bölümü, Dağcı'nın *Yansılar* adını verdiği günlüklerini masaya yatırır. Yunus Alıcı, yazar psikolojisinin günlüklerdeki dökümlerini incelerken Nurcan Ankay Kardaş, günlüklerde beliren “kendilik metaforlarını” analiz eder. Ayşe Demir ise kurgu ile gerçeklik arasındaki o ince sınırı Dağcı'nın günlükleri üzerinden ele alarak toplumsal hafıza ile bireysel anlatının nasıl iç içe geçtiğini gösterir.

Cengiz Dağcı üzerine hazırlanan bu kapsamlı çalışma, sadece bir armağan kitap olmanın ötesinde, Türk dünyası edebiyat araştırmaları için vazgeçilmez bir temel başvuru kaynağıdır. Kırım Tatar Türklerinin trajedisini Türkçenin bayrağı altında toplayan Dağcı, bu eserle vatanına manevi bir dönüş yapmaktadır. Prof. Dr. İbrahim Şahin'in editörlüğünde vücut bulan bu kitap, Dağcı'nın hatırasını yaşatmak adına sergilenen derin bir sadakatin ve akademik vefanın ürünüdür. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının bu vizyoner yayını, Dağcı külliyyatına dair bütüncül bir rehber niteliği taşıyarak Türk edebiyatındaki yerini en üst sıralarda almaktadır.